

A Bánság visszafoglalása, avagy

III. Károly első háborúja a törökök ellen

(1716–1718)

2. rész: Az 1717. év fontosabb hadieseményei és a pozsareváci békeszerződés

I. Történelmi előzmények

Az 1714-ben kirobbant ún. „hetedik török-velencei háborúba” (1714–1718) a Velencei Köztársaság oldalán – az 1716. április 13-án megkötött szövetségi szerződés értelmében – beavatkozó Habsburg Birodalom számára az 1716. évi hadiesemények jelentős sikereket hoztak. A katonai sikerekben kiemelkedő szerepe volt – a kevésbé magyarbarát,¹ ugyanakkor zseniális stratégia – Savoyai Jenő hercegnek (1663–1736) mint császári főparancsnoknak, illetve az irányítása alá tartozó tisztikar, valamint a császári seregek összehangolt hadmozdulatainak. Mindezek fényében a császári kézen lévő Pétervárad (Петроварадин/Petrovaradin) elfoglalását célul kitűző török hadsereg a „Duna Gibraltárjának” falai alatt 1716. augusztus 5-én csúfos vereséget

sz szenvedett, az összecsapásban maga Silahdar Damat Ali (1667–1716) pasa, a török nagyvezír (1713–1716) is elesett más török főtisztekkel egyetemben.² Savoyai Jenő – a rá jellemző dinamikus, mindenkor az offenzíva lehetőségét kereső – stratégiája ismét sikereket hozott, seregeivel rövid időn belül a „Bánság fővárosa”, Temesvár (Timișoara) alatt jelent meg, az erősséget – a török felmentési kísérlet ellenére – 1716. október 12-én feladták a török védők.³

Savoyai Jenő parancsára a lotaringiai származású gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734) lovassági tábornok által vezetett császári egységek bevették előbb – 1716. november 9-én – Pancsovát (Панчево/Pančevo), majd utóbb, 1716. november 16-án Palánkot (Банатска Паланка/Banatska Palanka) is. Ezt követően Mercy gróf Karánsebes (Caransebeș) érintésével Orsova (Orșova) alá vonult, ahol a jelentős ellenállást kifejtő török őrség visszavonulásra készítette seregeivel. A visszavonulás közben – 1716.

¹ A kifejezés pontosításra szorul. Savoyai Jenő herceg Mercy kormányzót – a felszabadult Temesi Bánság első kormányzóját (1716–1734) – figyelmeztette, „*hogy legyen óvatos és Temesvár várába ne fogadjon be más lakosságot, hanem csak római katolikus németeket. Teljes bizalomra – egyedül csak a németek érdemesek (!). Görögök, szerbek és mások csak a külvárosokban tűressenek meg.*” Savoyai szerint csak a római katolikus vallású németek hűségében bízhatott a császári udvar. A többi között ez is az oka annak, hogy a Temesi Bánság Magyarország testébe történő „inkorporálásáig”, azaz 1778/1779-ig a magyarok nagyobb számban nem telepedhettek be a Bánság területére. Főképp a magyar – azon belül is a protestáns – nemesség betelepítését próbálták meggátolni. Ugyanakkor a magyarországi római katolikus egyház, konkrétan a csanádi püspökség akaratának érvényesülését is korlátozták. SZENTKLÁRAY JENŐ: *Mercy kormányzata a Temesi Bánságban. Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1909. 12. p., PESTY FRIGYES: *A temesi bánság nevének jogosulatlansága.* Pest, 1868. 5. p., REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912. 409–410. pp. MARJANUCZ LÁSZLÓ: *A Temesi Bánság, mint modernizációs kísérleti telep, 1716–1778.* International Research Institute s.r.o. – honlap: <http://www.irisro.org/tarstud2013aprilis/36MarjanuczLaszlo.pdf> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

² A török nagyvezírt a csata hevében egy eltévedt golyó a fején találta el, aminek következtében lefordult a lováról. Hűséges emberei kimentették az ütközetből, de hamarosan elhunyt Karlócán (Сремски Карловци/Sremski Karlovci). Sírhelye a nándorfehérvári (belgrádi) várban található. *A pétervárad ütközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak:* <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

³ BERKESZI ISTVÁN: *Temesvár szabad királyi város kis monographiája.* Nyomtatott Uhrmann Henrik Könyvnyomdájában. Temesvár, 1900. 16. p.

december 2-án – egy kisebb császári alakulatot hagyott hátra – „biztosítékként” – az Orsovához közeli Miháldon (Mehadia), majd Temesvár felé vette az irányt.⁴

A jelentős császári sikerek III. Ahmed (1673–1736) török szultánt (1703–1730), illetve az Oszmán Birodalom legfőbb tanácsát, az ún. „divánt” is elbizonytalanították. A törökök hajlandónak mutatkoztak a békekötésre, ennek a feltétele azonban jóformán az eredeti „status quo” visszaállítása lett volna. Temesvárt, illetve a Bánság területét követelték vissza a maguk számára. Ez III. Károly (1711–1740), illetve „szürke eminenciása”, Savoyai Jenő herceg számára elfogadhatatlan feltétel volt.⁵

A török békeajánlat elutasítása előrevetítette, hogy a következő évben folytatódik a háború a Habsburg és az Oszmán Birodalom között. Ennek érdekében mindkét fél jelentős előkészületeket tett 1716 telén, illetve az 1717. év kora tavaszán. Nem volt kérdéses, hogy a császári seregeket továbbra is Savoyai Jenő herceg vezeti majd, az egyre rosszabb helyzetbe került császári kincstár azonban már nehezebben tudta a hadivállalkozásokat finanszírozni. III. Károly – VI. Károly néven német-római császár – lépéseket tett külföldi, ugyanakkor a Német-római Birodalomhoz tartozó seregek toborzására.

A megállapodások – ún. „konvenciók” – értelmében sikerült különféle katonai századokat „kölcönkapnia” I. Frigyes Vilmos (1688–1740) porosz királytól, illetve brandenburgi választófejedelemtől (1713–1740), továbbá I. Károly (1654–1730) hessen-kassel-i örgróftól (1670–1730), valamint még II. Miksa Emánuel (1762–1726) bajor választófejedelemtől (1679–1706, 1714–1726) is. Ezeket a jobbára gyalogos-, illetve dragonyoseredeket a külföldi uralkodók csak meghatározott ideig bocsátották III. (VI.) Károly szolgálatába. A porosz király, illetve brandenburgi választófejedelem a 17. századából álló gyalogezredét tíz

évre engedte át, a másik két fél három-három évig engedélyezte az idegen szolgálatot.⁶

Bánlaky József adatai szerint a bevetendő császári sereg 100 774 főt számlált, ebből 65 100 gyalogos-, további 35 674 fő pedig valamilyen lovas- (elsősorban dragonyos-, vértés-, illetve huszár-) alakulat tagja. Más oldalról megközelítve a kérdést, a ténylegesen bevethető állomány 83 zászlóaljat, 70 gránátoszázadot, továbbá 232 lovasszázadot és 108 löveget tett ki. Ezek az alakulatok gyakorlatilag két táborban „csoportosultak” a déli határ ölelésében. Az egyik a pétervárad-i ostrom kapcsán már ismert futaki (Футог/Futog) tábor volt. A bánsági csoport viszont a Pancsova, Denta (Denta) és Versec (Вршац/Vršac) települések környékén helyezkedett el. Az említett alakulatok mellett 24 182 fő állomásozott például Temesvár, Karánsebes környékén, illetve gróf Stefan Steinville (n. a. – 1720) tábornagy parancsnoksága alatt Erdélyben. Ezek közül 14 000 fő különféle várakban teljesített szolgálatot, továbbá 6900 fő – gyalogos katoná – állomásozott Erdélyben, valamint további 3282 fő három lovasezredhez tartozott. A neves hadtörténész megemlíti, hogy az említett reguláris egységek mellett önként szerveződött magyar, illetve szerb ún. „szabadcsapatok” is alakultak, amelyeket a császári főparancsnok nagy előszeretettel táborába fogadott. Az előbbieken említett reguláris alakulatok, illetve szabadcsapatok kapcsán nehéz megbecsülni, hogy mennyi magyar harcolt a császári oldalon. Minden bizonnyal tekintélyes létszámban vehettek részt, mivel az 1717. évi „újoncozást” Magyarországon és Erdélyben is végrehajtották, így a különféle gyalogos-, illetve lovasalakulatok soraiban sok magyar is harcolt. Annyi bizonyos, hogy az öt huszárezred egyenként nyolcszáz, összesen négyezer fővel a magyarok soraiból verbuválódott. Ezek az alakulatok a – korábbi harcokban

⁴ GYÉMÁNT RICHÁRD: A „harmadik honalapítás” és annak következményei a Bánság területén III. Károly uralkodása idején. In: KARLOVITZ JÁNOS TIBOR (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra épülő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. International Research Institute s.r.o. Komarno, 2019. 263–272. pp.

⁵ GULYÁS LÁSZLÓ: *A Délvidék története 2.: A török kiűzésétől Trianonig. 1683–1920. Közép-európai Monográfiák 6.* Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged, 2012. 27. p.

⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

már részt vett – Babocsay-, az Ebergényi-, az Eszterházy-, a Nádasdy-, valamint a Splényi-huszárezredek voltak.⁷

A szárazföldi egységeket 1717-re már egy erősebb dunai flotilla (hajóraj) is támogatta. A régi folyami flotillát – alkalmatlansága miatt – Savoyai Jenő herceg komolyabb hadmozdulatoknál nem merte bevetni, az új hajóraj kiépítése és felszerelése – pénzhiány miatt – elkésett, így Pétervárad törökök általi ostrománál nem tudtak részt venni a védelemben. A későn érkező hét erős folyami hajó egyenként 133 láb (~ 40,5 méter) hosszú, 28 láb (~ 8,5 méter) széles volt. Legalább 50 ágyút helyeztek el minden hajón. A hajóraj a következő hét hajóból állt: „Szent Mária” (főhajó), „Szent Lipót”, „Szent József”, „Szent Károly”, „Szent Erzsébet”, „Szent István” és „Szent Ferenc”. Az 1716. évi pétervárad ostromot követően a hét hajóból álló raj a Dunán figyelte a török hajók mozgását.⁸ Ugyanakkor a törökök sem tétlenkedtek, flotillájuk felvette a versenyt a császári hajókkal. Ezért a császáriak további három, kisebb és könnyebb, illetve jobban manőverezhető hajóval egészítették ki a hajórajt. Így már a „Szent Jenő”, a „Szent Terézia”, valamint a „Szent Kapisztrán János” is hadrendbe állt.⁹ A császári hajóhadat továbbá több mint ötven csajka támogatta, amely – közel ezerfős – legénysége jobbra szerb naszádosokból és magyar határőrökből állt. A csajkákat, összesen, közel kétszázötven löveggel szerelték fel.¹⁰

A török szultán, III. Ahmed serege számbeli leg felülmúlta a császári hadsereget, de harcérték tekintetében már kevésbé volt jól szervezett. Azonban mind a szultán, mind a „fényes porta” nagy reményeket fűzött az 1717. évi hadjáratához.

A még Pétervárad ostrománál – 1716. augusztus 5. – elhalálozott korábbi nagyvezír, Silahdar Damat Ali pasa helyére III. Ahmed az albán származású Hacı Halil (n. a. – 1733) pasát nevezte ki, ő mindössze egy évig töltötte be ezt a tisztséget. A török haderő három részre oszlott. A Belgrádnál felsorakozó – Temesvárt és a Bánság területét visszahódítandó – főszereget élén az új nagyvezír állt. A nagyvezír által vezetett főszereg létszáma 200 000 főt tett ki. A főszereget keletről egy másik, jelentős had támogatta, amely Erdély megtámadásra kapott parancsot. Redzseb pasa irányítása alá 30 000 török, valamint 10 000 tatár harcos tartozott. Emellett I. (Mavrocordat) János – románul Ioan Mavrocordat – havasalföldi (1716–1719), valamint III. (Racoviță) Mihály – románul Mihai Racoviță – moldvai fejedelem (1716–1726) is köteles volt seregével támogatni a török szultán vállalkozását. A törökök semmit sem bíztak a véletlenre, mivel Moldvában egy 25-30 ezer főt számláló további tatár haderő kiállítása is tervbe volt véve. Ugyanakkor az előbbieken említett sereget támogatta a – főképp Bercsényi Miklós (1665–1725) kuruc főgenerális által verbuvált – kisszámú kuruc egység is. Az ugyancsak albán származású Köprülüzade Numan (1670–1719) pasa, a korábbi nagyvezír (1710) vezette a – főszeregtől nyugatra, Boszniában felsorakozó – török csapatokat, amelyekhez még 10 000 tatár harcos is tartozott. A szárazföldi török haderő létszáma meghaladta a 300 000 főt. Mind a keleti, mind a nyugati seregből később voltak el egységeket a főszereg támogatására. Ugyanakkor a törökök – Ibrahim pasa vezetésével – egy hetven csajkából álló, dunai flotillát is kiállítottak. A mozgékony, jól felszerelt – egyenként 15-20

⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

⁸ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885. 250–251. pp.

⁹ „Az 1717. évi hadjáratra június 10-dikéig ismét három új gálya készült el. Ezek a bécsi székeskáptalan nagyprépostja által fölszenteltetvén, »Kapisztrán János«, »Terézia« és »Jenő« neveket nyertek. Ekkoráig készen és fölszerelve 10 hadi gálya volt tehát, 400-nál több ágyúval. Építésük és fölszerelésük 40,000 forinttal túllépte az e célra utalványozott fentebbi költséget. Ezen immár tekintélyes dunai hajóraj kormányzására Schwendimann mellé Anderem Péter dán hajókapitány neveztetett ki al-admiráli minőségben.” SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885. 252. pp.

¹⁰ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 459. p.

fős legénységgel ellátott – török csajkákon tüzérek is szolgáltak, akik a hajókon lévő lövegeket kezelték.¹¹

II. Az 1717. év fontosabb hadieseményei

A császári főparancsnok, Savoyai Jenő herceg még 1717. május 21-én megérkezett a futaki táborba. Majd 1717. május 24-én gróf Claude Florimond de Mercy lovassági tábornokkal és egy kisebb sereggel felderítőútra indult a Tisza alsó folyásához, valamint a Béga torkolatához, továbbá a Temes és a Duna folyók találkozását is felkereste. A helyrajzi viszonyok ismeretében a török kézen lévő Belgrád ellen irányuló offenzívát Pancsovánál, a Duna folyam átlépésével kívánta megindítani.¹²

A hídverés, illetve a bánsági császári haderő összegyűjtésének feladata – Pancsovánál – Mercy tábornagra várt, ő a főparancsnok rendelkezéseit 1717. június 2-től maradéktalanul végrehajtotta. Előbb, 1717. június 8-án a bánsági császári erők, majd – 1717. június 14-én titeli (Тител/Titel) tiszai átkeléssel, Opava (Опово/Opovo) érintésével – a főparancsnok által vezetett császári főszereg is megérkezett Pancsovára, ott a két sereg egyesült.¹³ Mindössze három gyalogos-, illetve két lovasezred maradt hátra gróf Johann Georg von der Hauben (1657–1716) altábornagy vezetésével Péterváradnál. Ez utóbbi egységek feladata Pétervárad és környékének biztosítása volt, majd idővel Zimony (Земун/

Zemun) felé nyomulva a Duna folyam és a Száva folyó mentén kellett teljessé tenniük a Nándorfehérvár (Belgrád) köré vont császári ostromzárat. Gróf Hauben seregével 1717. június 22-én indult el Péterváradról, végül július 7-én foglalta el pozícióját Zimonynál.¹⁴

Megdöböntő, de a törökök nem akadályozták meg az egyesült császári főszereg dunai átkelését Pancsovánál, így az minden különösebb nehézség nélkül két nap alatt (1717. június 15–16.) lezajlott.¹⁵ Az átkelést a császári dunai flotta, illetve a szerb és magyar csajkások biztosították. Ezt követően a vízi egységek felvették pozícióikat a Temes és a Száva torkolatánál, valamint a Duna folyam bizonyos részein tartották szemmel a török csajkások tevékenységét. A császári hajóhad különösen arra ügyelt, hogy a törökök ne kapjanak erősítést a Dunán, Orsova irányából. Időközben a császári szárazföldi főszereg 1717. június 17-én Belgrádtól keletre, Visnjica és Mirijevo közelében vert táborot, amit a törökök továbbra sem zavartak meg, ezért a császári sereg két nap pihenőt is tarthatott.

Az első török támadásra az ostrom első napján, 1717. június 18-án került sor, amikor a császári seregek Belgrád körülzárását végezték, illetve az ún. „circum-”, illetve a „contravallációs vonalat” akarták kiépíteni. Utóbbi a várból való kitoréásokat, előbbi pedig a vár felmentésére irányuló török törekvéseket volt hivatva meggátolni.¹⁶ A nándorfehérvári (belgrádi) vártól 1,8–2,2 km-re, a Duna és a Száva folyók között kiépített vonalak, továbbá bizonyos magaslati pontok elfoglalása, illetve a Száván történő hídverés még

¹¹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹³ FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv*. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011. 74–75. pp.

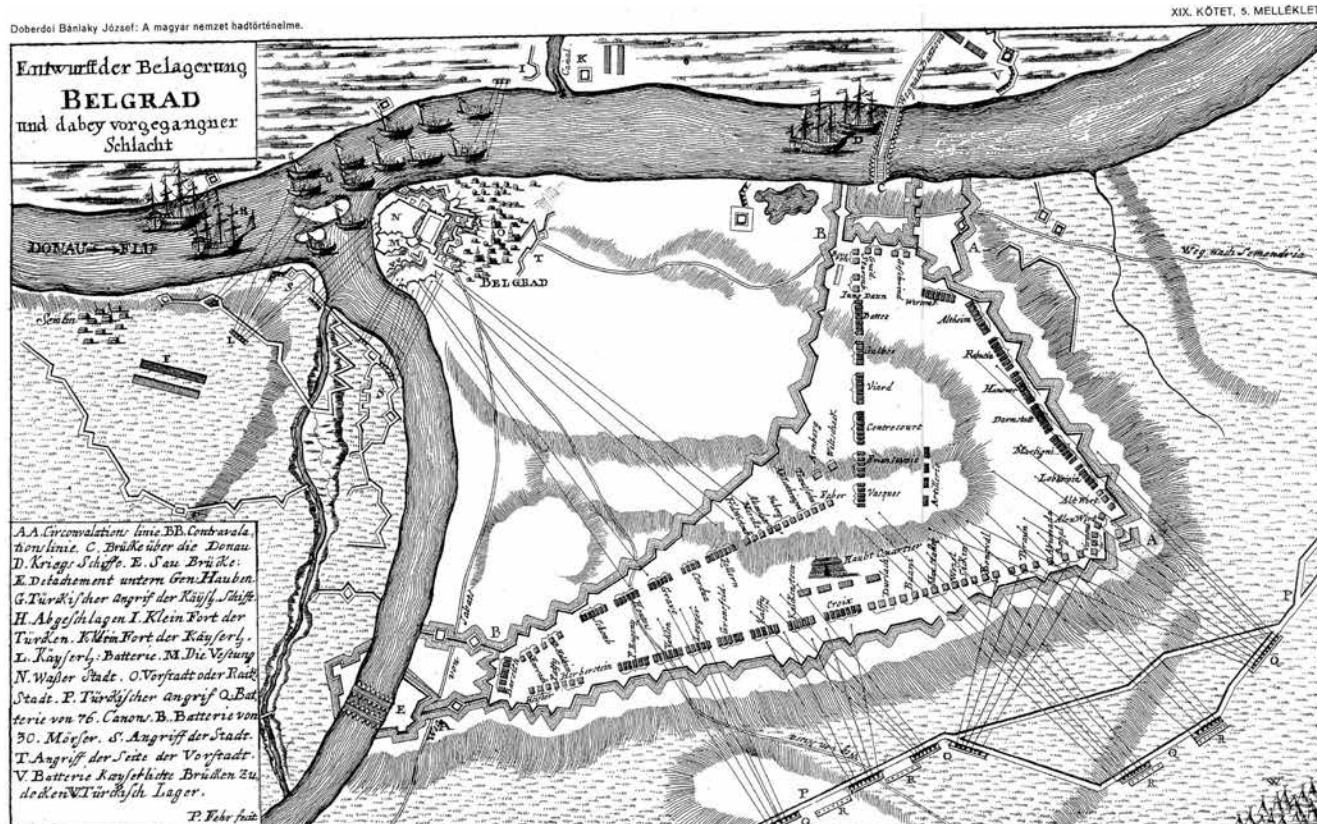
¹⁴ FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv*. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011. 78–79. pp.

¹⁵ DYCK, LUDWIG HEINRICH: *Prince Eugene's Last Ride. Military History*. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugen-es-last-ride/> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹⁶ „A támadók számára az első és legfontosabb feladatot mindenkor az erősség teljes körülzárása jelentette, hogy a felmentési és segítségnyújtási kísérleteket meggátolják. Ennek érdekében a várat és a táborot is körülzárták (circumvalláció), s ezt a védvonalat még kis földvárakkal is megerősítették. Csak ezután foghattak hozzá ostrommunkálatokhoz. [...] Az első paralelt ellensáncnak nevezték (contravalláció), ennek kellett fölfogni a kitoréásokat.” DOMOKOS GYÖRGY: *Ostromtechnika a 17. században*. In: *História. 1986/3–4. szám. Digitális Tankönyvtár*: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/86-034/ch05.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

a következő napokban is folytatódott.¹⁷ Az ostromzár kiépítését – minden igyekezetük ellenére, de kevés sikerrel – a törökök már igyekeztek megakadályozni.

Az első komolyabb folyami összecsapásra 1717. július 5-én a Szent Ferenc és Szent István császári hadihajók, valamint néhány török csajka között került sor a Dunán. Sikerült ugyan egy

A circum- és contravallációs vonalak Nándorfehérvárnál (Belgrádnál) 1717 nyarán

Forrás: BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

Nándorfehérvár (Belgrád) az ostrom idején (1717) magából a várkastélyból (ún. „felső vár”), a Vízi- és a Rácvárosból (ún. „alsó vár”), továbbá a megerősített külvárosokból, illetve a sáncokból állt. A Musztafa pasa által vezetett török védők közel harmincezer főt – ebből legalább húszezer janicsárt és ruméliai gyalogost, négyezer arnautát (albán rablót, martalócot), háromezer szpáhit és kétezer tatár harcost – tettek ki, akiknek a munkáját háromszáz ágyú is segítette. Ehhez jött még a török dunai flotta hetven hajóval, háromezer emberrel és a hajókon összesen kétszáz löveggel.¹⁸

török csajkát elsüllyeszteni, de a visszavert török hajók pár óra múlva ötven csajkával megerősítve tértek vissza. A két hadihajó jelentős nehézségek árán, de helytállt. A folyami ütközettel egy időben ezer szpáhi és néhány száz janicsár igyekezett partra szállni a Száva túlsó partján és a császári ütegeket megszerezni. A „partra szállás” komoly ütközetté fajult, ahol mind a szárazföldi, mind a vízi császári egységek felvették a harcot a törökökkel. Az összecsapás végül súlyos török veszteségekkel végződött; az ütegek császári kézen maradtak.¹⁹

¹⁷ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 461. p.

¹⁸ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹⁹ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885. 253–254. pp.

1717 júliusának első felében megérkeztek Pancsovára az ostromágyúk és egyéb – az ostromhoz szükséges – eszközök, ezáltal belátható közelségbe került az ostrom megkezdése. Azonban a török kitorések, illetve egyéb török szabotázsakciók, valamint egy természeti csapás meghiúsította annak megkezdését.

Egy hatalmas szélvihar – 1717. július 13-án – a császáriak által kiépített hidakat, továbbá a császári ostromműveket, illetve magát a tábornokot is megrongálta.²⁰ Ezt kihasználva a törökök, átkelve a Száva folyón, megrohanták a hídnál állomásozó császári erőket, azok nehezen, de ismét visszaverték a támadást.

Július hónap második fele korántsem volt békés. A törökök, ahol és ahogy lehetett, igyekeztek megzavarni a császári sereg tevékenységét az ostromzár teljessé tétele, illetve a sikeres hídvérések kapcsán. Hol a nándorfehérvári (belgrádi) várórség ágyúzásával, hol a török csajkakkal, alkalmasint pedig a várból történő török „kirukkolásokkal” kellett a császáriaknak megküzdeniük. Ugyanakkor a császáriak kémeik útján kiderítették a török főszereg szándékát, amelynek korábbi célja Temesvár elfoglalása lett volna. Végül 1717. július 28-án a – június közepén Drinápolyból (Edirne) elindult – török főszereg a császári főszereg közelébe ért. Habár a török szándék – azaz Nándorfehérvár (Belgrád) felmentése – nyilvánvalóvá vált, Savoyai Jenő herceg nehéz helyzetbe került, mert egyszerre lett egy ostromló és egy ostromlott sereg parancsnoka.²¹ A helyzet azért is volt egyre veszélyesebb a császári seregre nézve, mert a török kézen lévő vár és az időközben egyre inkább felsorakozó török főszereg közlése szorult császári had nem kockáztathatta meg a felmorzsolódást. Márpedig hosszú időn át ilyen jelentős erőt képviselő török sereggel, illetve erős várórséggel szemben Savoyai Jenő katonai lángelméje is kevésnek bizonyulhatott volna.

Savoyai Jenő herceg terepszemlét tart Nándorfehérvárnál (Belgrádnál)

Forrás: DYCK, LUDWIG HEINRICH: *Prince Eugene's Last Ride. Military History*. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugenes-last-ride/> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

Nándorfehérvár (Belgrád) mellett más hadszíntéren is jelentős hadmozdulatokra került sor. A császáriak nehéz helyzetbe kerültek a Bánság területén, mivel Redzseb pasa húszezer fős serege Havasalföldről Orsova érintésével Miháldra nyomult, amelyet Herlennval őrnagy ezerfős gyalogsággal és százötven lovassal hősiessé védett a hatalmas túlerővel szemben.²²

A császáriak 1717. július 28-án – másfél napi ostrom után – feladták Miháldot.²³ Miháld elestének hírére a francia származású Pierre-Joseph

²⁰ SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest, 1986. 173. p.

²¹ BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. III. kötet (Békalencse–Burgonyavész)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893. 41. p. SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig, 1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898. 160. p.

²² SCHELS, JOHANN BAPTIST: *Kriegszenen, als Beispiele des Felddienstes, Dritter Band*. Verlag von Conrad Adolf Hartleben. Pesth, 1843. 144. p.

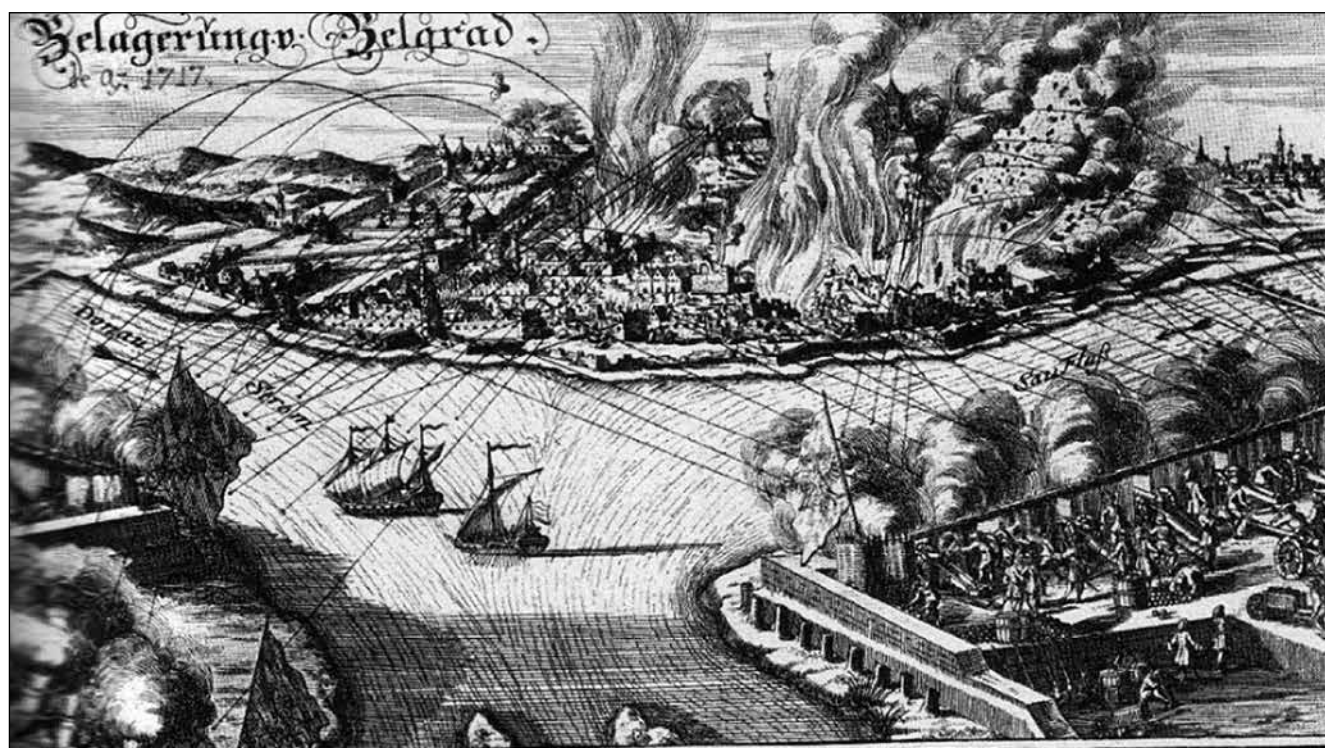
²³ SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig, 1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898. 160. p.

de Viard – Coussances bárója – császári altábornagy feladta Karánsebest és két vértesezreddel Lugosra (Lugoj) vonult vissza.²⁴ Redzseb pasa serege időközben elpusztított, illetve kifosztott minden települést, ahová eljutott. Végül a nagyvezír parancsa folytán Pancsova felé vette az irányt, de rablási-dúlási szándéka miatt csak lassan haladt. Időközben de Viard altábornagy ezredeit pedig Savoyai Jenő herceg parancsolta magához, így azok szerepet játszottak a későbbiekben is.²⁵

A Bánság területét ért pusztítások mellett a törökök Nándorfehérvárnál (Belgrádnál) továbbra is minden erővel a császári ostromzár megghiúsítására, illetve a hidak lerombolására törekedtek. Például az 1717. július 30-án végrehajtott kitörés során, amely ismét a Száva-híd ellen irányult, illetve 1717.

augusztus 1-jén nyolc égő hajóval próbálták az ostromlók hídjait megsemmisíteni, de a császári flottilla megakadályozta ezeket a cselekményeket is.²⁶

A tüzérség egyik oldalon sem maradt el a vízi és szárazföldi egységek mögött. Azonban – a tüzérség támadásait tekintve – a jelentősebb pusztítást a törökök szenvedték el, miután 1717. augusztus 4-én egy császári ágyúgolyó levegőbe röpítette az egyik löporraktárt. Ezáltal több napig tombolt a tűzvész a várban. Ehhez hasonló eset zajlott le augusztus 14-én is, amikor a főlöporraktárt találta el egy lövedék.²⁷ Ekkor a nándorfehérvári (belgrádi) Vízivárosban hatalmas tűzvész tombolt, ami megint csak nem volt egyedi, mert a császári tüzérség tevékenységével 1717. július 22-én már felperzselte a Víziváros egy részét.

Nándorfehérvár (Belgrád) ostroma (1717. augusztus 16.)

Forrás: 18. századi ismeretlen művész rézkarca Belgrád ostromáról (1717. augusztus 16–18.). Wien, Österreichische Nationalbibliothek. *Alamy, the world's most diverse stock photo collection*: <https://www.alamy.com/deutsch-belagerung-von-belgrad-kupferstich-16-august-1717> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

²⁴ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 464. p.

²⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

²⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

²⁷ LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napoleon korában. Nagy csaták*, 13. kötet. Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2011. 21. p.

Időközben szinte minden mozgósított török egység megérkezett Nándorfehérvár (Belgrád) alá, így például 1717. augusztus 12-én egy harmincezer fős tatár segédhad is megjelent, amelyet a nagyvezír a dedinjei magaslaton helyeztetett el. Ekkora a törökök sáncai, illetve vívóárkai már ötven-száz lépésnyire is megközelítették a császári vonalakat. Ugyanakkor a császáriak fogságába esett a janicsárok agájának segéd-tisztje, akinek a vallatása során kiderült, hogy a nagyvezír augusztus 15-én vagy augusztus 17-én szándékozik az általános nagy támadást megindítani, amely által a török főszereg felmenté az ostromlott, török kézen lévő Nándorfehérvárt (Belgrádot).²⁸

Az említett segédtest vallomása, valamint az előrehaladt császári ostrommunkálatok, a török főszereg és a kisebb török egységek Nándorfehérvár (Belgrád) alá történő megérkezése, a vár török védőinek szorult helyzete, valamint a török

ellentámadás előkészületeinek befejeződése előrevetítette, hogy a következő napokban sor kerül a mindent eldöntő összecsapásra a császári sás és a török félhold között. Ez a nap – 1717. augusztus 16-án – hamarosan eljött.

II. 1. Nándorfehérvár (Belgrád) bevétele (1717. augusztus 16–18.)

A kezdeti sikerek, nevezetesen a sikeres dunai átkelés, továbbá a császári tábor zavartalan felépítése, a sikeres ostromhoz szükséges előkészületek, valamint a török szabotázsakciók megakadályozása ellenére a Savoyai Jenő főherceg által vezetett császári sereg egyre nehezebb helyzetben találta magát. A megérkező török felmentő főszereg kisebb fegyveres akciói, továbbá Nándorfehérvár (Belgrád) török védőinek ágyúzásai kezdtek felemészteni a két tűz kö-

Nándorfehérvár (Belgrád) ostroma (1717. augusztus 16.)

Dyck, Ludwig Heinrich: Prince Eugene's Last Ride. Military History. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugen-es-last-ride/> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

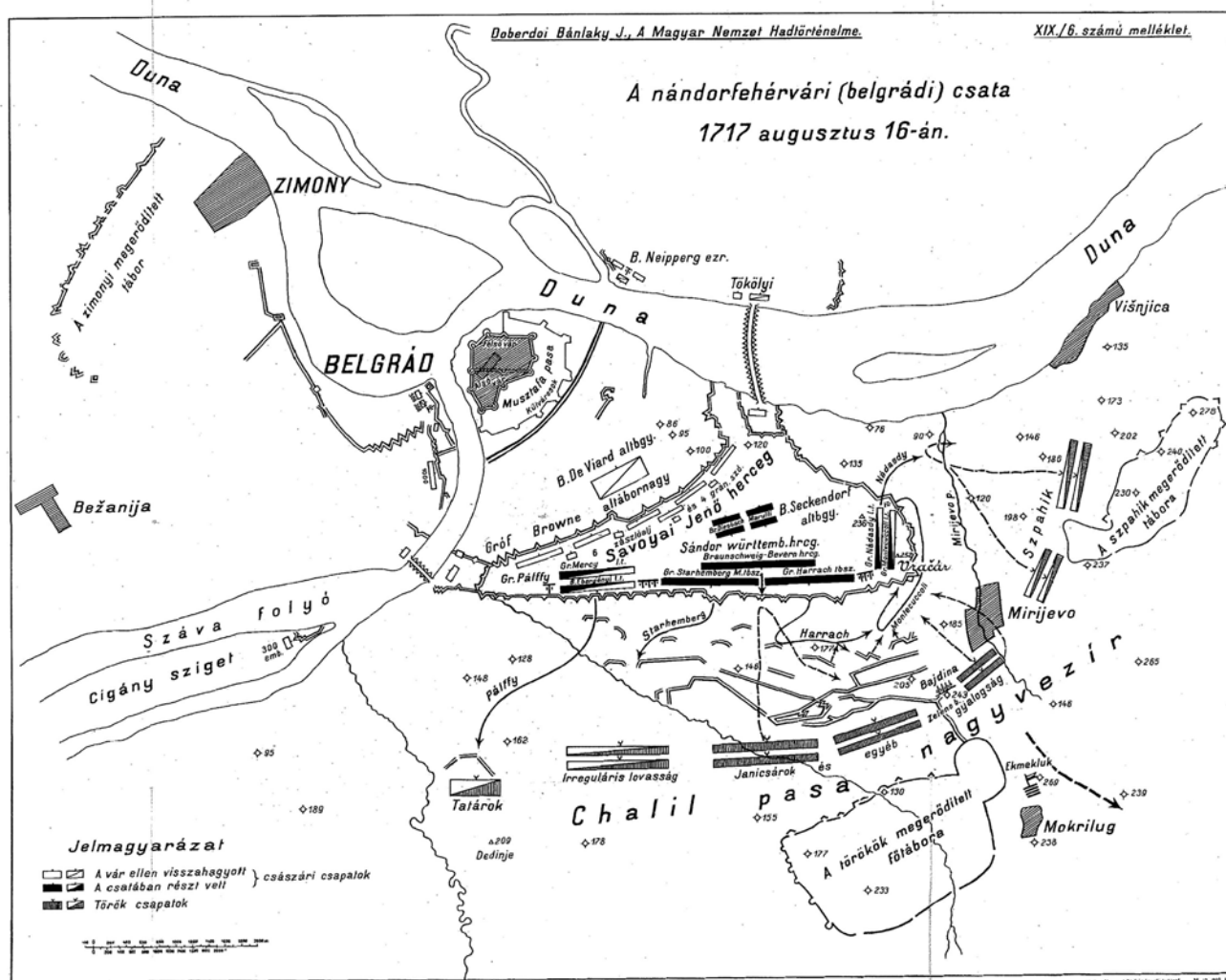
²⁸ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 466. p.

zött álló császári sereget. Ugyanakkor a császári táborban már a betegségek is felütöttek a fejüket, amelyek szintén csökkentették a fegyveres állományt.²⁹

A kedvezőtlen helyzet miatt Savoyai Jenő főherceg 1717. augusztus 15-én, délután három órára haditanácsot hívott össze, ahol részletesen ismertette a következő napon – azaz 1717. augusztus 16-án – megindítandó császári offenzíva haditervét, amelyhez számos kiegészítő rendelkezés kapcsolódott. A herceg a haditervben pontosan meghatározta az egyes egységek

elhelyezkedését, valamint azoknak a harcok folyamán megvalósítandó mozdulatait. Elvárta továbbá a szokásos „óramű pontosságú” együttműködést, amelytől nemcsak Nándorfehérvár (Belgrád) bevételére, hanem az egész hadjárat sikere függött. A szigorú intézkedések ellenére a császáriak nem számoltak a később leszálló, sűrű köddel, amely majdnem kudarcra ítélte az egész hadivállalkozást.

Savoyai Jenő herceg főparancsnoksága alatt, az offenzíva megindulása előtt, közel 80-85 ezer katona állt készen a támadás megindítására. En-

A nándorfehérvári (belgrádi) csata (1717. augusztus 16.)

Forrás: Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

²⁹ FERRARI, GUIDO: Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011. 90–92. pp.

nek a létszámnak csak kisebb hányadát szándékozta a herceg Nándorfehérvár (Belgrád) ostromára, illetve az onnan várható „kitörések” megakadályozására fordítani. Jól tudta, hogy a csatát a török fősereggel vívott ütközet dönti majd el.

A vár török védőseregének mozdulatait északon – a Duna folyam bánsági oldalán – gróf Wilhelm Reinhard von Neipperg (1684–1774) ezredes és a vezérlete alatt álló két zászlóalj, valamint háromszázötven lovas figyelte. Tőle délre, a dunai hidat Tökölyi kapitány és az iderendelt marosi határőrök, illetve a magyar huszárok védtek. A Száva folyó Dunába ömlésénél – Nándorfehérvárral (Belgráddal) szemközt – háromszáz gyalogos és ugyanennyi lovas állomásozott. Tőlük délre, a part mentén – a védőárkokban – ezer gyalogos táborozott. Végül a Száva folyó ölelésében elhelyezkedő Cigány-sziget keleti részén háromszáz katona teljesített szolgálatot.

A vártól délre, a contravallációs vonalat gróf Georg Browne de Camus (1656–1729) altábornagy, illetve az alá rendelt hat zászlóalj, négy gránátoszázad, továbbá a két – dunai és szávai – hídfőt két-két zászlóalj védte. A császári tábor de Viard altábornagy – a vár és a contravallációs vonal közé – előretolt serege védte hét lovasezreddel. A határőrök és a huszárok nélkül a „védelmet” körülbelül hússzezer császári katona biztosította.

Savoyai Jenő herceg további közel hatvanhatvanötezer katona felett rendelkezett. Ez 71 zászlóaljat, 53 gránátoszázadot, valamint 24 lovasezredet jelentett. A császári – támadó – seregnek, parancs szerint, 1717. augusztus 15-én, éjjel kellett felsorakoznia a megadott helyére. Középen a gyalogságot Karl Alexander (1684–1737) württembergi herceg vezette. A lovasságot – amelynek parancsnoka erdődi gróf Pálffy János (1664–1751) tábornagy volt – két részre – jobb és bal szárnyra – bontotta, illetve irányította Savoyai Jenő herceg. Gróf Pálffy tábornagy a jobb szárnyon, közvetlenül három-három vértés- és dragonyosezredet (42 lovasszázadot) irányított. Ugyanekkorra állományú lovasalakulatok harcoltak mellette báró Ebergényi László (1660–1724) lovassági tábornok közvetlen irányítása

alatt. A jobb szárnyon gróf Maximilian Adam von Starhemberg (1669–1741) tábornagy vezérlete alatt kilenc gyalogezred (15 zászlóalj, 17 gránátoszázad), a bal szárnyon gróf Johann Joseph Philipp Harrach zu Rohrau (1678–1764) tábornagy irányítása alatt pedig nyolc gyalogezred (15 zászlóalj, 15 gránátoszázad) helyezkedett el.

A második harcvonalban helyezkedett el a Ferdinand Albrecht Braunschweig-Lüneburg Bevern und Wolfenbüttel (1680–1735) herceg és tábornagy parancsnoksága alatt álló gyalogság. Itt 14 gyalogezred (22 zászlóalj, 21 gránátoszázad) látott el szolgálatot. A második arcvonalban, a jobb szárnyon gróf Mercy vezérlete alatt négy vértés- és két dragonyosezred (38 lovasszázad) állt.

Az első arcvonal bal szárnyán három-három vértés-, illetve dragonyosezred (38 lovasszázad) állomásozott gróf Herkules Pius Montecuccoli-Laderchi (1664–1729) lovassági tábornok irányítása alatt. A második arcvonal bal szárnyán öt vértés- és egy dragonyosezred (42 lovasszázad) helyezkedett el fogarasi gróf Nádasdy Ferenc József (n. a. – 1722) lovassági táborok parancsnoksága alatt. A dragonyosok mindenütt a külső, a vértések a belső szárnyakon helyezkedtek el.

A tartalékot, a harmadik harcvonalban, a frankföldi, gróf Friedrich Heinrich von Seckendorff (1673–1763) tábornagy vezette. Ez a tartalék 14 gyalogezredet (15 zászlóaljat) tett ki.

A tüzérséget a herceg szétosztotta; a gyalogság egy-egy szárnyára 15-15, a lovas jobb szárnyra négy, a bal szárnyra pedig hat löveget helyeztetett el.³⁰

A másnapi ütközet kezdetét – a tervek szerint – három ágyúlövés volt hivatva jelezni, ugyanakkor a csatát a bal szárny indította volna meg. A haditerv szerint amíg a gyalogság arcvonalban támadta volna a török egységeket, addig a két szárny lovassága oldalról rohanta volna meg a törököket.

A tüzérség egy részének komoly „elterelő szerepe” volt, a várat kellett lőnie, hogy a török védők figyelmét elvonja a csatater eseményeiről. Mindennek fényében a két szárny lovassága már

³⁰ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

hajnali egykor, a gyalogság pedig hajnali három és négy óra között lépte át a circumvallációs vonalat, illetve sorakozott fel előtte. A sűrű köd miatt azonban a gróf Pálffy tábornagy vezette lovasság előrébb nyomult, mint kellett volna. Ennek oka a második vonal felfejlődésében keresendő. Azonban a tábornagy a lovasságával a sűrű ködben egy török vívóárokba botlott, ezáltal a török gyalogság érzekelte a császári offenzíva megindulását.

A török vívóárok katonáit hamarosan lovas szpáhik, illetve tatárok segítették meg. A császári oldalon is egyre többen bocsátkoztak be a jobb szárnyon megindult összecsapásba. Gróf Pálffy csak a ködnek köszönhetette, hogy nem morzsolta fel a császári jobb szárnyat az ellenség, de így is legalább nyolcszáz embert vesztett, köztük saját – alezredesi rangban egy vértesezrednél harcoló – fiát, illetve gróf Hauben altábornagyot. Ezenkívül legalább ezerkétszáz ló is odaveszett. A jobb szárnyat végül Mercy lovassági tábornok segítette ki, aki katonáival visszaverte a szpáhik és a tatárok lehengerlő ellentámadását. A bajt fokozta, hogy gróf Starhemberg tábornagy érzekelve gróf Pálffy szorult helyzetét, megindult egységeivel feléje. Így közte és más császári egységek között hamar nagy úr támadt, ebbe a török sereg egységei hamar beékelődtek. Csak Braunschweig-Lüneburg Bevern herceg és a harmadik – tartalék – vonal, gróf Seckendorff csapatainak beavatkozása mentette meg a helyzetet. A császáriak jobb szárnya végül feltartóztathatatlanul nyomult a Dedinje magaslat irányába. A sűrű köd miatt azonban még mindig rossz szaks voltak a látási viszonyok.

Eredetileg a bal szárny volt hívatva az általános nagy támadás megindítására, de az előre nem látható köd, illetve a váratlan hadicselekmények miatt csak reggel öt és hat óra körül indult meg itt a támadás. A nagy ködben azonban mind a gyalogság, mind a lovasság eltévesztette az irányt, ráadásul bizonyos egységek túlon túl jobbra tolódtak. A törökök a sűrű köd okozta császári hibát rögtön kihasználták a saját javukra. Középen sem volt jobb a helyzet, mivel az időközben

kialakult üres területekre egyre több török egység nyomult be, kitöltve a teret. Reggel nyolckor a császári sereg bal szárnyának, illetve közepének helyzetek kritikussá vált. Ekkora viszont eloszlott a köd, és Savoyai Jenő herceg számára nyilvánvalóvá vált, hogy a bal szárny nem tartva irányát, túlságosan jobbra húzódtott, középen pedig még mindig hatalmas üres területek voltak az egyes egységek között. A megoldást végül Karl Alexander württembergi herceg seregeinek közepre történő bevonulása jelentette, ami hamarosan javított a császáriak szorult helyzetén. A középen harcoló egységek előrenyomulását segítette, hogy közben a jobb szárny sikeresen nyomult előre. A magaslatok – például Bajdina (Zelena brdo) – elfoglalásáért folytatott küzdelmekben már Savoyai Jenő is részt vett; néhány lovasezred élére állva, személyesen vezette a rohamot. A bal szárny viszont csak harmadik próbálkozásra tudta a török vonalakat áttörni, és jelentős veszteségeket elszenvedve visszaverte a török támadást. Közben a Bajdina (Zelena brdo) magaslatot – fél tíz körül – a császáriak bevették, illetve délelőtt tíz óra körül már az egész csatateren a császáriak kezében volt az irányítás.³¹

A török nagyvezír – akarata ellenére – nem tudta visszatartani az egyre inkább Szendrő (Смедерево/Smederevo) felé menekülő seregeit.³²

„Jenő herceg még a törökök által odahagyott tábor előtt megállította győztes seregét, ahol azt két harcvonalba felállítva, újra rendezte. A futó ellenség üldözésére csak a huszárok, hajdúk és rácok kaptak parancsot. De a győzelem még így is teljes volt. 131 ágyú és 35 mozsár, tetemes lőszer, 9 lófark és 59 zászló, valamint az egész török tábor jutott a győzők kezébe. A veszteségek a császáriak oldalán elég jelentékenyek voltak s különösen sok volt a halottak és sebesültek között a tábornok és magasabbrangú tisztsz. Gróf Hauben és Lobkowitz József Antal herceg altábornagyok elesetek. A sebesültek között volt többek között maga Savoyai Jenő herceg, továbbá gróf Pálffy tábornagy, Braunschweig-Bevern herceg tábornagy, báró Ebergényi és gróf Montecuccoli lovassági tábornokok és még töb-

³¹ SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig, 1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898. 160. p.

³² SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest. 1986. 173. p.

ben mások. Összesen elesett vagy megsebesült 17 tábornok, 26 törzstiszt, 287 főtiszt és 5008 főnyi legénység. A vár ostroma alatt elesettek és megsebesültek száma 585 főt tett ki, úgy hogy a császári hadsereg összes vesztesége 5923 emberre rúgott. A törökök veszteségét Hammer-Purgstall talán kissé túlozva, 10.000 halottra, 5.000 sebesültra és ugyanannyi fogolyra, vagyis összesen 20.000 főre teszi.³³

A Musztafa pasa által vezetett nándorfehérvári (belgrádi) török védők a sűrű köd miatt sokáig nem láthatták át a csataterén zajló eseményeket. Amikor a köd feloszlott, Savoyai Jenő herceg rendelkezéseit a várvédők sem tudták meggátolni. A csata – török részről – elveszett.

A herceg másnap, 1717. augusztus 17-én fel szólította Musztafa pasát, illetve a török várvédőket a vár feladására.³⁴ Ugyanakkor a török várparancsnok is üzenetet küldött a hercegnek a vár feladásáról történő alkudozás kapcsán. Belátta, hogy felmentés, illetve erősítés híján nem tudja azt megtartani. A megegyezés 1717. augusztus 18-án jött létre. Ennek értelmében a védők családtagjaikkal, illetve szolgáltaikkal szabadon elvonulhattak. Azonban a vár mellett a hadianyagot, illetve a török dunai flottát is át kellett adniuk. Legalább 534 ágyú, 69 mozsár, 200 mázsa lőpor, valamint sok lőszer és egyéb hadianyaggal lett gazdagabb a császári sereg.³⁵ 1717. augusztus 22-én megtörtént a törökök a nándorfehérvári (belgrádi) várból való kivonulása.³⁶

A III. (VI.) Károly által vezetett Habsburg Birodalom kezébe került a Balkán-félsziget „kulcsa”, azaz Nándorfehérvár (Belgrád), ezáltal a Török Birodalom igencsak kiszolgáltatottá vált. A törökök hatalmas vereséget szenvedtek. Köreikben egyébiránt akkora riadalom támadt, hogy Dél-Szerbiáig, illetve Nišig szinte minden területet kiürítettek. Továbbá attól tartottak, hogy Savoyai

Jenő herceg seregeivel az élén tovább tör dél felé, és beveszi a mai Bulgária fővárosát, Szófiát (София/Sofija) is. Savoyai Jenő herceg azonban nem kísértette a sorsot, seregével helyben maradt, illetve Zimonyba vonult. A császári sereg az ostrom, illetve a török fősereggel való összecsapás, valamint a betegségek miatt legyengült. A törököket – a császári főparancsnok engedélyével – mindössze a magyar huszárok, illetve a hajdúk, valamint a szerbek üldözték.

A török nagyvezír, Hacı Halil pasa egyéb-iránt túlélte a csúfos nándorfehérvári (belgrádi) kudarcot, és bár a szultán letette a nagyvezíri pozícióból, továbbá még a selyemzsinórral való kivégzését is elrendelte, „isteni szerencse” folytán megmenekült. Száműzték, idővel a szultán megbocsátott neki, később Törökország görög területein élt, végül 1733-ban, Kréta kormányzójaként fejezte be életét.

II. 2. Mellékhadszínterek

A mellékhadszínterek kapcsán – témánkhoz kapcsolódóan – elsősorban az Al-Duna környékén végbement eseményekről kell beszámolnunk. Az előbbieken már említett Redzseb pasa, aki 1717. július 28-án elfoglalta a császáriaktól Miháldot – a nagyvezír parancsára –, Pancsova felé vette az irányt, holott Temesvár, illetve Erdély felé nyitva volt az út. A nagyvezír azonban minden harcképes egységet Nándorfehérvár (Belgrád) alá rendelt. Rezseb pasa – bár engedelmeskedett a parancsnak, de a fosztogatások miatt – seregével lassan haladt. Nándorfehérvár (Belgrád) elvesztésének híre Palánknál (Банатска Паланка/Banatska Palanka) érte. Redzseb pasa – a lassan szállítható ütegek miatt – kisebb csapatot hátrahagyva, seregével

³³ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

³⁴ LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon korában. Nagy csaták, 13. kötet.* Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2011. 28. p.

³⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

³⁶ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold.* Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 474. p., SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718.* Corvina Kiadó, Budapest. 1986. 173. p.

Orsova felé menekült. Időközben azonban Savoyai Jenő herceg báró Splényi (I.) László (1656–1730) huszártábornokot négy huszárezreddel Orsova elfoglalására küldte.

A huszárok előőrsei – gyorsaságukból adódóan – hamar beérték Redzseb pasa lassan haladó tűzérését, illetve a védelmükre kirendelt kis fegyveres egységet. A huszárok levágták a törököket, illetve tíz ágyút és 143, élelemmel megrakott szekert zsákmányoltak. 1717. augusztus 27-én Orsova alá érkezett báró Splényi tábornok, ahol a törökök utolsó egységei igyekeztek a Dunán átkelni. Báró Splényi nyomban megtámadta az átkelő török sereget, és bár a török sereg nagy része már átkelt, de az utóvédet a Dunába szorították. A túlélők alig bírtak Ada-Kaleh szigetére áthajózni. A huszárezredek érkezésének hírére Miháldot és Orsovát a török védők feladták. A Temesi Bánság területén csak kisebb, portyázó török egységek maradtak hátra, de számottevő harci értéket azok már nem képviseltek. Idővel a Temesi Bánság teljes területe felszabadult.³⁷

Sokkal aggasztóbb volt a helyzet Erdélyben, illetve Kárpátalja, valamint a Partium északkeleti régióiban. III. Ahmed 1717. évi hadjárata során több irányból támadta a császáriakat, illetve Magyarország és Erdély területét. Moldvában egy 15-20 ezer főt számláló tatár had várakozott, amely közel ezer török harcossal, valamint a gróf Esterházy Antal (1676–1722) kuruc tábornagy vezette néhány száz kuruccal és a moldvai csapatokkal igyekezett minél nagyobb felfordulást előidézni Észak-Erdélyben, egészen Felső-Magyarországig. A tatárok és segédhadaik 1717. augusztus 22-én a Radnai-szoroson törtek be, majd Beszterce (Bistrița), továbbá Dés (Dej) és Kolozsvár (Cluj-Napoca) felé tartottak. A tatárok minden települést, amely az útjukba került, kifosztottak és feldúltak. A gróf Stefan Steinville tábornagy által vezetett császári sereg Marosvásárhelyről (Târgu Mureș) indulva a rabló sereg egy részét szétverte, és – akárcsak gróf Esterházy Antal kurucait, illetve III. (Rakovița) Mihály moldvai fejedelem seregét – Beszterce érintésével kiverte Erdélyből. A tatár főszereget viszont Nagybánya (Baia

Mare) és Felsőbánya (Baia Sprie) irányába nyomult, gróf Steinville Désen át követte őket, azonban a tatár had kettévált, egy részük Nagykároly (Carei), másik felük Szatmárnémeti (Satu Mare) felé vette az irányt. A térség védelme érdekében itt tartózkodó nagykárolyi gróf Károlyi Sándor (1669–1743) altábornagy seregével Tokajba vonult vissza. A tatár had közben felprédálta Szatmár, Ugocsa, Maramaros és Bereg vármegyéket. Mindenhol gyilkolva, rabolva, illetve fosztogatva, a népesség egy részét rabszíjra fűzve pusztította, ami az útjába került. A pusztításokat a Bihar, Szabolcs és Szatmár nemessége hamar megelégette, így gróf Károlyi felhívására fegyvert ragadtak, hasonlóan cselekedett a köznép is. A tatárok időközben – 1717. augusztus 30-án – értesültek Nándorfehérvár (Belgrád) elesztéről, ezért megkezdték a visszavonulást.³⁸

A visszavonulás nehezen haladt, egyfelől az elrabolt zsákmány és a rabszíjra fűzött lakosság, másfelől a császári sereg mozdulatai miatt. Az utakat Lengyelország felé lezárták, Munkács (Мукачево) és Huszt (Хуст) várainak őrsége is már készenlétben várta a tatárok megjelenését, így azok csak Radna (Rodna) felé húzódhattak vissza. A hátrálás, illetve a köznép és a nemesek hadainak támadásai felemésztették a tatár had legalább felét, amely a zsákmányát is elvesztette. Az Erdély felől betörő tatárok alig fele menekült meg. A mérleg így is tragikus volt, csak Szatmár vármegyében 84, továbbá Ugocsában 41, Kővár vidékén pedig 88 települést pusztítottak el. A lista korántsem teljes. Azonban 7085 rabszíjra fűzött lakos menekült meg, mivel a tatárok a menekülésük miatt hátrahagyták őket, illetve a tatárokat támadó seregek kiszabadították őket. Észak-Erdély, Kárpátalja és a Partium bizonyos részei sínylették meg talán legjobban az 1717. évi hadjáratot.³⁹

Az Al-Duna, továbbá Észak-Erdély, valamint a Partium északkeleti régiói mellett a Száva folyó mentén, illetve Boszniában is fegyveres összecsapások voltak. A Szerémségben főképp Karlóca és környéke szenvedte meg leginkább a török betörést. A császáriak megpróbálkoztak a boszniai Novi (Нови Град), illetve Zvornik (Зворник) várainak el-

³⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

³⁸ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 11.)

³⁹ I.F.J. BARTA JÁNOS: *A kétfejű sas árnyékában. Az abszolutizmustól a felvilágosodásig (1711–1780)*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1984. 79–80. pp.

foglalásával, de kudarcot szenvedett mindkét vállalkozás. Azonban ez utóbbi mellékhadszíntéren elért török sikerek nem „árnyékolták” le a török főcsúfos vereségét Nándorfehérvár (Belgrád) falainál. III. Ahmed török szultán, illetve a török diván számára nem maradt más hátra, mint a békealkudozás.⁴⁰

III. A pozsareváci békeszerződés (1718. július 21.)

A pozsareváci békeszerződés (németül: Friede von Passarowitz) megkötése előtt a törökök egyre jelentősebb békefeltételekkel álltak elő. Ennek oka az volt, hogy V. Fülöp spanyol király (1700–1746) „feltüzeltte” a török szultánt.⁴¹ A spanyolok ugyanis 1717-ben elfoglalták Szardíniát a Habsburg Birodalomtól, illetve fenyegették a további itáliai Habsburg területeket. Ez a tény gyöngítette a Habsburg Birodalmat. Ahogyan az is, hogy a birodalom tartományai pénzügyileg teljesen kimerültek a háborúskodás következtében. Ennek ellenére mind a törökök, mind a császáriak fegyverkeztek, és készültek az 1718. évi háborúskodásra. Savoyai Jenő herceg seregeivel például Niš (Ниш) és Vidin (Видин) városát akarta elfoglalni, a törökök pedig az eddig elvesztett területeket kívánták visszaszerezni.⁴²

Az időközben – 1718. május 5-én – megkezdődött pozsareváci béketárgyalások eléggé feszült hangulatban folyhattak. Ezt bizonyítja, hogy Savoyai Jenő seregével Zimonyból Nándorfehérvár (Belgrád) alá vonult, Mercy lovassági tábornok pedig a Bánság területén Palánk és Orsova felé nyomult seregeivel. A törökök sem maradtak el a fegyveres erők fitogtatásában. Az 1717 és 1718 között a nagyvezíri címet viselő – háborúpárti – Nişancı Mehmed pasát követő új nagyvezír (1718–1730), az anatóliai

– békepárti – Nevşehirli Damat Ibrahim (1666–1730) pasa Drinápolyból 60 ezer fős sereg élén megkezdte a menetelését Niš felé. Egy kisebb – 10 ezer főt számláló – török sereg pedig Boszniában, a Drina folyó mentén haladt a Duna folyam irányába. Azonban mindkét birodalom belefáradt az összecsapásokba. A további hadműveletek elmaradtak.⁴³

A pozsareváci békeszerződést 1718. július 21-én kötötték meg a szerbiai Pozsarevác (Пожаревац/Požarevac) városában. A béke megkötésénél részt vettek az érdekelt felek, a Habsburg, valamint az Oszmán Birodalom képviselői, de jelen voltak a Velencei Köztársaság, továbbá – mint közbenjáró hatalmak – Anglia és a Holland Köztársaság delegált követei is. Elméletileg a magyar küldöttség részvételét is biztosítani kellett volna, de Savoyai Jenő herceg ezt megakadályozta.⁴⁴ A felek a békét huszonöt évre kötötték. A pozsareváci békeszerződés értelmében a Habsburg Birodalom kezére került a Temesi Bánság területe, ezzel az utolsó magyarországi terület is felszabadult a török iga alól. Osztrák katonai igazgatás alá került Belgrád és környéke, továbbá Észak-Szerbia, illetve Észak-Bosznia bizonyos területei, valamint Havasalföldnek az Olt folyótól nyugatra fekvő területei, azaz Olténia.⁴⁵ Ugyanakkor a Velencei Köztársaság tiltakozott, mivel Moreát nem sikerült visszavenniük a törököktől. A „status quó” a többi fél elfogadta, így Velence nem tudta igényét érvényesíteni. A császári biztosok követelték továbbá II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak kiadatását. A szultán azonban ezt megtagadta. Annak hírére, hogy a spanyolok Itáliában győzelmeket értek el, a császáriak engedékenyebbekké lettek. Így eltekintettek II. Rákóczi Ferenc és társainak kiadatásától, megelégedtek azzal is, hogy az Oszmán Birodalom belső területeire költöztették őket.⁴⁶

A békeszerződés egyik pontja értelmében a keresztény vallás szabad gyakorlata a Török Biroda-

⁴⁰ INGRAO, CHARLES – SAMARDŽIĆ, NIKOLA – PEŠALJ, JOVAN: *The Peace of Passarowitz, 1718*. Purdue University Press. West Lafayette, Indiana, 2011. 115–117. pp.

⁴¹ SZEKFŰ GYULA: *A száműzött Rákóczi. 1715–35*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1913. 123. p.

⁴² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 11.)

⁴³ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentzsák Könyvkiadója, Budapest, 2006, 100. p.

⁴⁴ RÉVAY MÓR JÁNOS (szerk.): *Révai nagy lexikona, az ismeretek enciklopédiája. XV. kötet (Ottó–Racine)*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság. Budapest, 1922. 231–232. pp.

⁴⁵ BÖHM LÉNÁRT: *Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Első kötet*. Emich Gusztáv tulajdona. Pest, 1868. 351. p., TARJÁN M. TAMÁS: *1718. július 21. | A pozsareváci béke megkötése*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1718_julius_21_a_pozsarevaci_beke_megkotese (Letöltés ideje: 2019. július 10.), TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Karlócai béke, 1699*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/karlocai_beke_1699 (Letöltés ideje: 2019. július 10.)

⁴⁶ HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme. VII. kötet*. Kiadja a Franklin Társulat. Budapest, 1873. 83–85. pp., BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XIII. kötet (Nemes ág–Pillér)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1896. 843. p.

lomban biztosítottá vált. Kereskedelmi és diplomáciai kérdésekben is megállapodás született.⁴⁷

A III. Károly (1711–1740) által vezetett Habsburg Birodalom a pozsareváci békeszerződésben követeléseinek jelentős részét elismertette. A Habsburg Birodalom jelentős területekkel gyarapodott, Savoyai Jenő herceg kiváló katonai és politikai lángelméje pedig a Habsburg-ház biztos támasza volt. Talán kijelenthetjük, hogy a pozsareváci békeszerződés aláírása jelentette III. Károly uralkodásának fénypontját.

IV. A nándorfehérvári (belgrádi) győzelem és Savoyai Jenő „utóélete”

Az 1717. évi nándorfehérvári (belgrádi) diadal Savoyai Jenő herceg életének egyik legfényesebb katonai győzelme volt. Ennek emlékére egy

ismeretlen szerző – feltehetően a harcokban részt vett császári katona – egy német nyelvű verset írt, „Jenő herceg, a nemes lovag” („Prinz Eugen, der edle Ritter”) címmel. A vers, amelyet később megzenésítettek, Nándorfehérvár (Belgrád) elfoglalását meséli el, azonban vannak benne kisebb tárgyi tévedések. A német nyelvű dal annyira népszerű volt, hogy még az első világháborúban is énekelték az Osztrák–Magyar Monarchia katonái.

Savoyai Jenő herceg életművét pedig jól példázza, hogy még a „militáns” poroszok is vettek át a katonai stratégiái közül, arról már nem is beszélve, hogy az első világháborúban róla nevezték el az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének, Tegetthoff-osztályú négy hatalmas csatahajója (SMS Viribus Unitis, SMS Tegetthoff, SMS Szent István és SMS Prinz Eugen) közül az egyiket. A második világháborúban a németek nevezték el róla az egyik nehézcirkálójukat.

⁴⁷ POÓR JÁNOS: 12. kötet: Megbékélés és újjáépítés (1711–1790). In: ROMSICS IGNÁC (szerk.): Magyarország története. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009. 32. p.

V. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

BERKESZI ISTVÁN: *Temesvár szabad királyi város kis monographiája*. Nyomtatott Uhrmann Henrik Könyvnyomdájában. Temesvár, 1900

BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. III. kötet (Békalencse–Burgonyavész)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893

BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XIII. kötet (Nemes ág–Pillér)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1896

BÖHM LÉNÁRT: *Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Első kötet*. Emich Gusztáv tulajdona. Pest, 1868

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006

FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv*. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011

GULYÁS LÁSZLÓ: *A Délvidék története 2.: a török kiűzésétől Trianonig 1683–1920. Közép-európai Monográfiák 6*. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged, 2012

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A „harmadik honalapítás” és annak következményei a Bánság területén III. Károly uralkodása idején*. In: KARLOVITZ JÁNOS TIBOR (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra épülő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. International Research Institute s.r.o. Komarno, 2019

HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme. VII. kötet*. Kiadja a Franklin Társulat. Budapest, 1873

IFJ. BARTA JÁNOS: *A kétféjú sas árnyékában. Az abszolútizmustól a felvilágosodásig (1711–1780)*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1984

INGRAO, CHARLES – SAMARDŽIĆ, NIKOLA – PEŠALJ, JOVAN: *The Peace of Passarowitz, 1718*. Purdue University Press. West Lafayette, Indiana, 2011

LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon korában. Nagy csaták, 13. kötet*. Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2011

PESTY FRIGYES: *A temesi bánság nevének jogosult-lansága*. Pest, 1868

POÓR JÁNOS: *12. kötet: Megbékélés és újjáépítés (1711–1790)*. In: ROMSICS IGNÁC (szerk.): *Magyarország története*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2009

REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912

RÉVAY MÓR JÁNOS (szerk.): *Révai nagy lexikona, az ismeretek enciklopédiája. XV. kötet (Ottó–Racine)*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság. Budapest, 1922

SCHELS, JOHANN BAPTIST: *Kriegszenen, als Beispiele des Felddienstes, Dritter Band*. Verlag von Conrad Adolf Hartleben. Pesth, 1843

SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlík a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983

SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest, 1986

SZEKFŰ GYULA: *A száműzött Rákóczi. 1715–35*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1913

SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Mercy kormányzata a Temesi Bánságban. Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1909

SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A Magyar Nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a*

bécsi congressusig, 1711–1815). Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898

V. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A pétervárad-i ütközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak: <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/>

BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html>

DOMOKOS GYÖRGY: *Ostromtechnika a 17. században*. In: *História*. 1986/3–4. szám. Digitális Tankönyvtár: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/86-034/ch05.html>

DYCK, LUDWIG HEINRICH: *Prince Eugene's Last Ride. Military History*. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugenes-last-ride/>

MARJANUCZ LÁSZLÓ: *A Temesi Bánság, mint modernizációs kísérleti telep, 1716–1778*. International Research Institute s.r.o. – honlap: <http://www.irisro.org/tarstud2013a/prilis/36MarjanuczLaszlo.pdf>

TARJÁN M. TAMÁS: *1718. július 21. | A pozsareváci béke megkötése*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1718_julius_21_a_pozsarevaci_beke_megkotese

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Karlócai béke, 1699*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/karlocai_beke_1699

Wien, Österreichische Nationalbibliothek. *Alamy, the world's most diverse stock photo collection*: <https://www.alamy.com/deutsch-belagerung-von-belgrad-kupferstich-16-august-1717>

Barkos Bea: Maszk